asemenea să arate felul cum aceea ce se poate numi „suflet" pune în mişcare corpul, ba chiar mobilurile care fac pe individ să acţioneze, rolul pe care-l au dorinţa şi imaginaţia în procesele vieţii, precum şi care este centrul oricărei mobilităţi animale. Dacă nu ne înşelăm, biologia de astăzi regăseşte unele din problemele lui Aristotel.

Textul grec al ambelor tratate este stabilit de Pierre Louis (rector al Academiei din Lyon) după numeroasele manuscrise existente, treizeci pentru cel dintîi, patruzeci şi cinci pentru cel de-al doilea. Fireşte, manuscrisele se repartizează pe familii, stabilirea definitivă a textului făcîndu-se după manuscrisele cele mai reprezentative pentru fiecare familie. Traducerea lor, care punea uneori probleme mai grele decît cea a textelor filozofice, ca şi notiţele introductive, sînt făcute cu ultima competenţă. Cultura franceză îşi obţine în sfîrşit ediţia aristotelică la un nivel pe care cultura germană îl atinsese încă din veacul trecut şi pe care — pentru opere izolate cel puţin — cultura engleză îl obţinea uneori cu strălucire.

C. Noica

C. AUSTIN, *Comicorum Graecorum Fragmenta in papyris reperta*. Berlin, Walter de Gruyter & Co, 1973, XXXI+454 p., 320 DM.

Colin Austin e binecunoscut filologilor prin ediţiile princeps ale comediilor *Aspis* (P. Bodmer XXVI) şi *Samia* (P. Bodmer XXV) scoase, ambele, în 1969 la Cologny-Genève împreună cu R. Kasser, prin ediţia comentată proprie *Aspis et Samia* I *Textus* (cum apparatu critico et indices), Berlin 1969 (v. StCl 12, 1970, p. 191—6), II *Subsidia interpretationis* (Berlin 1970) etc., precum şi din multe lecţiuni, emendări, contribuţii pe marginea fragmentelor papirologice de comedie descoperite în ultimii ani. Progresele în papirologie, disproporţia între cuantumul de text nou şi ediţiile vechi care azi nu mai satisfac, acumularea unui număr de fragmente de necuprins altfel, au impus autorului sarcina reunirii acestora şi întocmirea lucrării de faţă. Ideea adunării într-un tot a fragmentelor de comedie descoperite pe papiri trebuie să se fi ivit — autorul nu o spune — în cursul unei alte lucrări anterioare a sa, similară dar cu caracter monografic, *Noua Fragmenta Euripidea in papyris reperta* (Kl. Texte 187, Berlin 1968). În secolul trecut s-au întreprins, ce e drept, mai multe culegeri de comedie greacă, la care, în secolul nostru, s-au publicat mai multe suplemente. Dintre acestea, lucrarea lui Austin pare să fi avut ca precedent numai culegerea lui A. Schroeder, *Nouae Comoediae Fragmenta in papyris reperta exceptis Menandreis* (Kl. Texte 135, Bonn 1915, adiuv. Sudhaus), dar şi aceasta limitată la aspectul cel mai recent al comediei greceşti şi incompletă. Culegerea lui Austin îşi propune, în schimb, să acopere un întreg domeniu, acela al tradiţiei directe în comedie. În acest scop, sînt date cu numerotare proprie, unitară — ceea ce este foarte important — fragmente încadrate unor categorii mai mari, în următoarea ordine: poeţi din comedia veche şi nouă împreună, în enumerare alfabetică, de la Alcimenes la Timocles (fr. *1—222* Austin, p. 1—218, categoria cea mai cuprinzătoare); adespotele comediei doriene (*223—224*, p. 218—220), vechi (*225—238*, p. 219—239) şi noi (*239—286*, p. 239—313); excerpte, florilegii, sentenţe (*287—*319*, p. 313—333); μονόστιχοι (*320—338*, p. 333—336); argumente metrice (*339*, p. 336—337) şi comice (**340—*341*, p. 338—339); λέξεις κωμικαί (*342—343*, p. 339—344); κωμῳδούμενοι „lucrări despre prosopografia comediei" (*344*, p. 344); *dubia* (*345—368*, p. 345—368).

Interesant prin consecvenţă şi originalitate apare modul de a proceda al lui Austin în amănunt, pentru fiecare fragment în parte. După numărul fragmentului respectiv, în caractere grase, şi sigla papirologică, urmează dedesubt, cu petit, cîteva rubrici în ordine invariabil aceeaşi, la toate fragmentele. Ordinea este; 1. *tit(ulus)*; 2. *mentio*; 3. *asseruatur*, cu menţiunile: *pap. ipse inspexi, etiam tab. phot. habeo* etc.; 4. *reperi(um est)*; 5. *saec(uli)*, cu menţiunea: *sarc(ophagus chartis confectis)* sau *ostrac. Aegyptiacum* etc.; 6. *tab. phot.*; 7. *ed. pr.*, cu submenţiunea *rec(ensuit)*; 8. *agnouit*; 9. *ed(itiones)*; 10. *relat(iones)*; 11. *comment(arium)*; 12. *argumentum fabulae*. Apoi se reproduce textul — cînd editorul socoate necesar, şi vom vedea că acesta e punctul asupra căruia se pot face rezerve. Ca şi în alte ediţii proprii, Austin foloseşte două subsoluri: unul de critică textuală propriu-zisă (aparat critico-paleografic), al doilea de comentarii şi *loci similes*. Fireşte, nu toate rubricile pot figura pentru fiecare fragment reprodus de Austin, ci doar la cele mai importante, pentru bunul motiv că nu la toate se poate da un răspuns sigur. Aceasta e numai o schemă ideală. Dintre poeţii de comedie, cel mai bine reprezentaţi cu opere, fragmente şi reproduceri de texte sînt, în ordine descrescîndă: Menandru (p. 121—196), Eupolis (p. 83—119), Epiharm (p. 52—83), Aristofan (p. 7—32), Cratinus (p. 34—50) şi Strattis (p. 207—216) — ceea ce denotă şi gradul de interes al posterităţii imediate.

După o mai veche deprindere, în descrierea conţinutului vom releva numai lucrurile noi motivele de interes. În numerotarea fragmentului din exemplificările noastre vom adopta nota-

www.cimec.ro

ția lui Austin însuși, adică vom da numărul fragmentului în italice și alături, fără virgulă, numărul versului/rîndului. Mai întîi, **titluri noi.** Printre cele mai interesante fragmente sînt titlurile pieselor lui Aristofan editate de Rea, *List* (1966), spre exemplu: Αἰολοσίκων, titlul dublu Δράματα ἢ Κένταυρος, Διόνυσος Ναυαγός, Σκηνὰς Καταλαμβάνουσαι (*18* 1,4,5,20). La Autocrates remarcăm un Τυμπανισταί (*67*) iar la Platon Comicul, un Ῥαβδοῦχοι (*56* 49). Fragmentul *78* P. Oxy 2659 [ed. pr. Rea 1966] conține 14 titluri de piese aparținînd lui Dinolochus, dintre care rîndurile 2—4, 6—8 și 14 sînt numai titluri noi, și anume: Ἰατρός, Κίρκα ἢ Ὀδυσσ-, Λευκαρίων, Μελέαγρος, Οἰνεύς, Ὀρέστης, Φόλος. Șase titluri noi la Epiharm (Ἀντάνωρ, Γηραιά, Δεξαμενός, Διονυσο-, Ἐπινικι [ἢ (*81* 8, 13, 14, 16, 17, 19) și unul a Filemon, Λιθογλύφος *(306)*, ar putea completa această listă.

Fragmentele noi sînt în număr mult mai mare și reunite acum pentru prima oară într-un corpus. Semnalarea acestora este de altfel unul din deliciile filologice oferite de culegerea lui Austin, cum ar fi: *84*, notița la v. 84: *Sophronis frag. nouum.* Dar ce înțelegem de fapt prin fragmente „noi"? Este probabil că editorul a dat acest nume fragmentelor publicate în ediție princeps după aprox. 1960. O seamă de exemple vor ilustra pe autorii mai importanți. Astfel, din Aristofan: fr. *58* din comedia Ἥρως, ed. pr. Merkelbach 1967; **74* 16—19 Γηρυτάδης Lobel 1968. ?Cratinus: **74* Σερίφιοι; *76* 7—11 Lobel 1971; *69* listă de comedii, Lobel 1968. Epiharm: *84* comentariu la Ὀδυσσεὺς Αὐτόμολος Lobel 1959; *85* Προμαθεὺς ἢ Πύρρα (et aliae fabulae?) Lobel 1959; Eupolis: *95* Μαρικᾶς Lobel-Fraenkel 1968. Fragmentele din Menandru *(103—204)* se găsesc la Austin între p. 121—196, ocupînd un spațiu important în lucrare, cel mai important acordat vreunui autor aici. Cităm din el: *121? Δὶς ἐξαπατῶν Barns 1967. Completări interesante se aduc comediei *Dyscolos* prin publicarea P. Bodmer IV *addenda* = *134*, Kasser & Austin 1969, care restituie unele versuri considerate ca insanabile în edițiile de pînă acum ale comediei. Bazat pe descoperirea mozaicurilor de la Mytilene (în 1962) și pe publicarea acestora de către L. Kahil *et alii*, *Les Mosaïques de la maison du Ménandre à Mytilène* (Berna 1970), D. Del Corno a putut atribui cu siguranță fr. PSI 99, cunoscut încă din 1912, piesei Ἐγχειρίδιον (aceleași nume proprii pe mozaic și în fragment: Κέρδων și Στράτων). De asemenea, sînt noi: **110* și *132*?, Αὐλητρίδες ἢ Ἀρρηφόρος și resp. Ἐπαγγελλόμενος Bartolletti: 1966; *145*? Θεοφορουμένη Bartoletti 1965. O importantă contribuție a papirologiei moderne este, printre altele, reconstituirea a o jumătate din comedia *Misoumenos*, piesa cea mai complet reprodusă din Menandru și din tot volumul, adică 466 versuri. De remarcat în titlul dublu inversarea ordinii cunoscute la Koerte etc., în baza P. Berol. 13 932 = *153* Austin, deci Θρασωνίδης ἢ Μισούμενος, formă care se va impune de acum înainte. Recent s-au descoperit 16 versuri din prologul comediei (ed. pr. B. Boyaval, *Le prologue du Misoum. de Mén.*, ZPE 1970, 1—5, la Austin fr. *147* PIFAO 89 verso). După publicarea de către E. G. Turner în 1968 a noilor fragmente din Καρχηδόνιος, atribuirea acestei piese ca original grecesc al plautinei *Poenulus* nu se mai poate susține. Alt fragment nou e **159*? Καρχηδόνιος Koenen 1969. Combinînd P. Oxy 1237 (ed. pr. 1903) cu P. Oxy 2655 (ed. pr. 1968) aparținînd comediei Κόλαξ, Austin ajunge (p. 172—178, fr. *164*) la un total de 155 versuri față de numai 122 versuri (+7 fragmente) la Koerte-Thierfelder. Aici se poate vedea în chipul cel mai clar ce aduce *nou* Austin față de predecesori. Un desen în cerneală reprezentînd o femeie deasupra căreia stă scris Ἄγνοια, *Ignorantia*, divinitate-prolog în *Perikeiromene* (**172* Turner 1967) și un altul schițîndo figură de soldat (**173*) suscită interes, întrucît pot proveni dintr-o ediție papirologică ilustrată a lui Menandru. Foarte noi sînt și un fragment din Φάσμα (*195* Turner 1971) sau argumentul unei comedii incerte (*203*? Δημιουργός, Boyaval 1970). Frecvent apar referiri la *Samia*, cum era și firesc din partea unui specialist de frunte și editor al lui Menandru, de exemplu la partea de *loci similes 239* Adesp. Nov. P. Berol. 11 771 Wilamowitz 1918. Versurile 12—13 din fr. *218* Ἀποκλειομένη de Poseidippus, Siegmann 1956, confirmă încă o dată clausula solemnă stereotipă din comedia nouă (ἡ δὲ φιλόγελως θεὰ/Νίκη μεθ'ἡμῶν εὐμενὴς ἕποιτ'ἀεί). Decelăm un fragment nou și la? Strattis, **220* Lobel 1968, iar din adespotele comediei doriene, fr. *223* Siegmann 1956. Între adespotele comediei vechi au fost recent editate fr. *232* Bartoletti 1956, *233—235* Lobel 1971, *237* Lobel 1968. Dintre adespotele comediei noi remarcăm fr. *240* Roberts 1950, cel mai apropiat de Menandru ca stil și situații, *242* Barns 1960 și *251* Barns 1966, ambele de atribuire aproape sigur menandreică, apoi *241* Schubart 1950, *245* Turner 1968, *256* Roberts 1954, *262* Turner 1955, *280* Schubart 1950, precum și fragmentele *282—285* editate de M. Weinstein. Editorul a avut sarcini dificile. O serie de fragmente aparținînd aceluiași papir, foarte lacunare și editate la date diferite (P. Hibeh 5 Grenfell & Hunt 1906, P. Ryl. 16 Hunt 1911, P. Heid. 180 Gerhard 1938 și P. Heid. 184 Siegmann 1956), cărora Austin le-a adăugat P. Petrie 4(1), au fost abia acum reunite în ordinea corectă grație unui glosar homeric care se poate citi pe verso-ul papirusului. S-ar putea ca acest papir să nu aparțină lui Menandru, și atunci ar fi singurul caz de comedie Νέα nemenandreică din care s-au păstrat — pînă acum — atîtea versuri (395 !), chiar dacă majoritatea foarte lacunare. O sursă marginală, dar deloc negli-

www.cimec.ro

jabilă, în procesul de recuperare a unor părţi din comedia greacă, îl constituie e x c e r p t e l e (din caietele şcolarilor etc.), f l o r i l e g i i l e şi s e n t e n ţ e l e, lucru pus în evidenţă de Austin între p. 313—333. Din μονόστιχοι, recente sînt numai fr. *337* Hagedorn & Weber 1968 şi *338* Ingrams 1968; din Λέξεις κωμικαί, *342* Cadell 1966, din *Dubia*, *348* Arnott 1970, *357* Roberts 1950, *362* Siegmann 1956 (fragment dintr-o piesă din comedia veche, judecînd după conţinutul de actualitate politică), şi *366* Lobel 1971. Se reţin, fugitiv, crîmpeie gnomice, ca de pildă: πολλάκις ὁ δοῦλος τοὺς τρόπους χρηστοὺς ἔχων/τῶν δεσπότων ἐγένετο σωφρονέστερος. /εἰ δ' ἡ τύχη τὸ σῶμα κατεδουλώσατο/, ὁ γε νοῦς ὑπάρχει τοῖς τρόποις ἐλεύθερος (*297 Excerpta* ?⟨Filemon⟩ Aly 1914), sau: τοῦ χρυσίου μὲν βάσανος εἶναι φαίνεται / καὶ τάργυρίου πῦρ, ὡς λέγουσιν οἱ σοφοί,/τἀργύριον ἀνθρώπου δὲ καὶ τὸ χρυσίον (*306 Excerpta*, Wilamowitz 1918).

O menţiune specială trebuie făcută pentru foarte numeroasele **cuvinte** (uneori sensuri) **noi**. Austin însuşi nu pierde prilejul de a face/reproduce unele precizări de sens, ca de pildă pentru cuvîntul ἀνάγυρος: 'a stinking plant', 'a destructive'hero', 'a play[by]' Aristophanes (p. 111, în legătură cu fr. *96* Eupolis Προσπάλποι Lobel 1971, cf. *56). Totodată, remarcă, din cînd în cînd, termeni complet necunoscuţi mai înainte, ca ὑπορέγκω: *nouum*, ἅπ.λεγ. *deest* LSJ. (p. 231, *231* Adesp. Vet.). În acest context, ne facem o datorie din a semnala editorului cuvintele noi la Menandru (prea puţine relevate în text ca atare), care depăşesc cu mult tot ceea ce apare la ceilalţi autori. Astfel, faţă de stadiul 1971, sînt noi la Menandru următoarele 40 de cuvinte-titlu: Ἄγγδιστις (apelativ frigian al zeiţei Ῥέα), ἀδυπρόσωπος, Αἰγύπτιος, ἀναφρόδιτος ἀνύω, ἀπεσθίω, ἀφορῶ, βασίλειον, βινῶ, Βραυρώνιος, Δελφοί, ἐπινοοῦμαι, ἐπιστέλλω, ἐπολολύζω, ζωγράφος, θραύω, θυγατρίδιον (ἅπ.λεγ., *deest* LSJ), θύλακος, ἰού, κλειτός, Κρήσιος, μεσῶ, Ξανθίας, ὀλολυγμός, παίγνιον, παρασκώπτω, πάροικος, πολύχρυσος (într-un citat din Euripide), προσφιλής, σεισικάρηνος (compus format după modelul ὑψικάρηνος), στενωπός, τύμπανον, ὑπαίθριος, ὑπομελαγχολῶ (ἅπ. λεγ., *deest* LSJ), Φανοστράτη (nume de *matrona*), φειός, φθόρος, Χαιρήμων, χεῖλος, χειμαίνω. Alte cuvinte sînt confirmări menandreice ale unor atestări din gnomele monostihuri editate de Jaekel, ca: ἀναπαύω, ἐκτελῶ, ἐμφρόνως, ἐνθύμιος, καταισχύνω, κολάζω, μετέρχομαι, iar altele întăresc, sporesc sau sînt variante ale unor atestări menandreice incerte anterioare, ca: Ἀφροδίσιον, γυμνάζω, ἐρωτικός, πανδοκεῖον.

Aşadar, contribuţia lui Austin la relevarea lucrurilor n o i (titluri noi, cuvinte noi, sensuri noi) faţă de stadiile de cunoaştere anterioare este remarcabilă, de lăudat şi de urmat. Meritele sale reies şi din alte contribuţii de fineţe, în cele mai diferite direcţii. Cum am arătat mai sus, noutăţile pot privi nu numai forma (p. 49: μετεκβάλλειν *nouum*, fr. **76* 3? Cratinus), ci şi sensul (p. 70: ἐκψύχειν 'exsiccare' *hoc sensu n o v u m* fr. *85* 245 Epiharm, Προμαθεὺς ἢ Πύρρα). Citeodată, la aparatul critic, Austin lasă cuvîntul unui editor/comentator de prestigiu, reproducînd *tale quale* textul comentariului, în limba în care a fost scris. Aşa este cazul adnotaţiilor lui Siegmann la fr. *350 Dubia* = P. Lit. Lond. 77 (ed. pr. Croenert 1906). Textul actual al acestui fragment este rezultat din colaborarea strînsă între Snell, Skeat, Siegmann şi Austin. Dacă uneori procedează astfel, de cele mai multe ori însă Austin reface, reîmprospătează comentariul şi textul, aducînd la *loci similes* nenumărate contribuţii personale. Deşi prezentate cu prudenţă, acestea din urmă nu sînt mai puţin valoroase şi interesante: aşa este la *230* 14 Adesp. Vet. Schubart 1942, la care Austin propune [Τρι]φάλης?— faţă de ed. pr. (κε)φαλῆς, — ca nou titlu de comedie a lui Aristofan. Tot astfel, la *95* 91 Eupolis Μαρικᾶς Lobel 1968, noul editor propune un ['Αλκμέ]ων. Dar la Austin sînt interesante şi fragmentele v e c h i reproduse, căci editorul le adaugă întregiri noi (de exemplu, la *254* Adesp. Nov., Grenfell & Hunt 1898). Cînd este cazul, Austin corectează ediţiile anterioare în titlurile comediilor, de pildă Θρασωνίδης ἢ Μισούμενος (nu invers!) şi Σικυώνιοι (nu Σικυώνιος!). De acum înainte titlurile vor fi citate cu aceste forme. În comparaţie cu ediţiile anterioare, editorul se arată destul de precaut. Din fr. *148* Men. Θρασωνίδης, Austin renunţă la cîteva propuneri de întregire ale ediţiei princeps (v. 32, 40, 66, 78), în spiritul fidelităţii faţă de codice. Chiar atunci cînd dă textul unor papiri publicaţi mai demult, Austin nu reproduce pur şi simplu, ci este la curent cu ultimele emendări pe care, cu prudenţă le introduce în text, sau prezintă conjecturi proprii, în majoritate plauzibile şi convingătoare. Bibliografia în cele mai mărunte chestiuni este adusă la zi, spre exemplu *257* nota la v. 67, despre formula de adresare ὦ τᾶν. Aici, munca editorului a fost imensă. Din probitate, autorul nu se sfieşte să revizuiască ediţiile anterioare p r o p r i i, şi chiar să admită că a greşit, indicînd unde. Astfel, fr. *255* p. 277, nota iniţială de subsol: *peccaui in editione mea*, în legătură cu Eur. *Cresph.* fr. 66, sau în aceeaşi pagină, mai jos, în legătură cu Men. *Aspis* 319: *ubi male adnotaui*. De asemenea, paginile 126—127 sînt rezervate exclusiv pentru *Addenda et corrigenda ad Subsidia interpretationis* (Kl. Texte 188 b).

www.cimec.ro

Autorul ne-a obișnuit cu o recoltă de *loci similes* întotdeauna sugestivă; spre exemplu, *96* 68 Eupolis Προσπάλτιοι, nota la γῆς ἄχθος.Aproape nici o lecțiune, întregire etc. preferată și introdusă în text de Austin nu trece fără a fi explicată și justificată la *loci similes*, de exemplu *92* 32 Eupolis Δῆμοι, fragment la care secțiunea de comentarii apare deosebit de extinsă (p. 85—92). Tocmai partea de *loci similes* dă prilej editorului de a corecta, cînd e cazul, ediții anterioare în unele puncte. Astfel, la p. 99, nota la *95* 84 Eupolis Μαρικᾶς, relativ la Men. *Sicyon.* 421 ed. Kassel, avertizează: *lege* πρωιράω, *non* πρωιράζω. Din prudență, la **97* Eupolis? Προσπάλτιοι, mai multe lecțiuni ale ediției princeps Norsa-Vitelli 1933 sau ale altor savanți privind restituiri ale unor sfîrșituri de vers — cum ar fi la v. 14, 16, 19, 21, 23, 30, 31 — nu apar în text, ci sînt date numai la *loci similes*; în text apar restituiri puține, considerate ca singure, la v. 23, 26, 28. Uneori, cînd forma ar putea da naștere la confuzii, este explicată gramatical, de exemplu *95* 50 Eupolis? Ταξίαρχοι: οὐ παύσει; = *imperat* cf. *99* 3—4 Eupolis Χρυσοῦν Γένος. Alteori, se dau scurte indicații cu privire la metrii folosiți, spre exemplu la *63* Aristofan P. Flor. 112, nota la r. 7: *tetr. troch. catal.*, sau informații asupra dialectului: *346 Dubia*, nota la v.1: κτέρας „*episch*" *ed. pr.* Impresionează favorabil numărul mare de persoane menționabile cărora C. Austin le aduce prinos de recunoștință (praef. p. XI); sînt cele care în vreun fel au contribuit la realizarea volumului, cu deosebire W. Luppe. Aceeași pioasă reconsiderare, cînd remarcă de fiecare dată conjecturile dovedite acum corecte ale filologilor din trecut, spre exemplu la *153* Men. Θρασωνίδης—notele la v. 165: „*fin. recte coniecerat* Post", sau la v. 170: *init. recte coniecerat Wilamowitz*". De multe ori, Austin face dreptate pînă și multcontestatului Edmonds, spre exemplu *239* 26 Adesp Nov., nota — chiar dacă în prefață (p. IX) îl calificase drept *homo sane inconsultus ac temerarius.*

Din punct de vedere orientativ, lucrarea lui Austin este foarte completă. Siglele care urmează după numărul fragmentului sînt cît se poate de sugestive; astfel, după fr. *188* Men. Στικυώνιοι, siglele: P. Sorb. 72 I—VII + P. Sorb. 2272 a — e + P. Sorb. 2273 a—b. Se poate spune că Austin posedă ingeniul sintezei sudat perfect cu acela al compartimentării. Și aceasta se vede cel mai bine după prezentarea textelor propriu-zise, la a p a r a t u l f i n a l, foarte voluminos (p. 369—454), în care se cuprind: — o *Comparatio numerorum* între fiecare din edițiile lui Demiańczuk, Edmonds, Jaekel, Kock, Koerte, Kurz, Pack², Page, Schroeder, Sandbach, de o parte, și ediția lui Austin, de altă parte (p. 369—380); un *Index editorum principum* în număr de 96, cel mai des fructificați fiind: Grenfell și Hunt, Lobel, Schubart și Wilamowitz-Moellendorff, Turner). Ca și în volumul *Aspis et Samia*, punctul forte, de admirat al lucrării lui Austin sînt i n d i c i i bogați, diversificați, elaborați cu maximă grijă. *Indices Graeci* (p. 387—454) cuprind nu mai puțin de 9 secțiuni, printre care: *Index poetarum comicorum in papyris commemoratorum* (59 de titluri) etc.; un bogat *Index uerborum comicorum* (p. 395—442), foarte important, deși, în ce privește lexicul propriu-zis, selectiv (*nomina et uocabula potiora*) etc.; *Index uerborum selectorum in commentariis et scholiis usurpatorum* (*quorum nonnulla etiam ipsi comici fortasse usurpauerunt*), p. 444—452 etc.; *Index notabilium uartorum*, și el cu 7 subimpărțiri, cea mai importantă fiind aici partea de ἅπαξ λεγόμενα (p. 454); aceasta cuprinde 42 de cuvinte, dintre care 30 lipsesc ca formă sau ca sens din dicționarul LSJ. Oferind la sfîrșit o listă de cuvinte ἅπαξ, cu specificarea fragmentului, a versului și mai ales, între paranteze, a mențiunii: *deest* LSJ, LSJ *suppl.* sau *hoc sensu deest* LSJ, lucrarea lui Austin se dovedește o sursă de mare utilitate pentru suplementele ulterioare ale lexiconului LSJ. Cît privește b i b l i o g r a f i a, la *Compendiorum explicatio* (praef., p. XVII—XXXII), pe lîngă sigle ale unor reviste, colecții etc. fundamentale, sînt date și nume a peste 160 de ucrări și autori.

Sub raport filologic, și textul lui Austin este perfectibil. Trebuie de altfel să spunem că propunerile de conjectură sînt înlesnite de modul onest în care editorul prezintă textul, curat, fără restituiri abuzive, lăsînd spații goale acolo unde restituirile propuse i s-au părut puțin probabile sau unde locul nu a putut fi asanat. Venind cu cîteva conjecturi proprii, metrice, le propunem în atenția editorului ca simple *adiumenta*. Astfel, la fr. *73* Cratinus, v. 85, propunerea lui Luppe, Τι(μο-), nu ne satisface: propunem Τι(βειο-?), cf. numele de sclav întîlnit la Menandru; pentru începutul v. 8 din **80* propunem: δραμ]άτων ἕκτον; la *85* 64: ?ἄγα]γών ποτε, e.g.; 116: οὐ]χ ὁρ[ῶ; 152: δη]μοσίων 270:] ἅ]ψ' ἴδε[ῖν, 439: ἀλλὰ να[ί; 494: οὗτ]ός εἰμ'ἐγών; *87* 29: εἴ τ]ις χορός mai curînd decît π]ᾶς sau ἅπ]ας; *244* 70: βλέπω σε'γ[ὼ sau σε γ[ὰρ; 245: οὐ μὲν ἀ[λλ]ὰ δ[ὲ; *251* 4—5: [σὺ·δὲ/λαμβάν]ων κτλ.; 11: τὰ δύο σοι τ[άλαντα sau τ[άλλα; *258* 159: ἐμφα[νές; *261* 14: οὐδ'[ἄρα] κό[ψ]ας [μέ sau οὐδ[έ με] κό[ψ]εις, cf. v. 2 din același fr.: οὐκέτι με κόψεις κτλ.; *262* 26: βέλ]τισε; la *263* Adesp. Nov., în legătură cu formația cuvîntului ὑπερκάκως, în nota la v. 4 editorul aduce cîteva paralele din Menandru, la care am putea adăuga: ὑερήφανος, ὑπέρθεος (Jaekel), ὑπέρογκος (Jaekel), ὑπέρπικρος; în fine, *264* 10: γυναῖκες φ[ίλαι și *265* 2: κ]ύσαθ' ἡ κόρη.

www.cimec.ro

În ciuda calităţilor eminente, cartea nu este ferită de critici. I se poate aduce de fapt o singură obiecţie critică de principiu. După ce o laşi din mîini, ea îţi apare completă într-un sens, incompletă în altul. Completă pentru că inventariază, cel puţin în cîteva date informative esenţiale, absolut tot ce s-a păstrat pe papiri — şi din acest punct de vedere face acelaşi serviciu ca şi revista „Lustrum" — dar incompletă întrucît nu reproduce toate textele. Cînd fragmentele sau comentariile la fragmente, cataloage etc. se găsesc în ediţii de mare circulaţie, „clasice", textul acestora este omis la Austin, dîndu-se numai indicarea ediţiei respective, de exemplu: *105* P. Brit. Mus. 2562. *Ed.*: Koerte *Men.* I 150 etc. S-a pornit desigur de la premisa că toată lumea are la dispoziţie ediţiile Teubner. Ca editor, autorul are o justificare în economia de spaţiu, precum şi în intenţia mărturisită de a reproduce ulterior integral şi textele absente acum. Oricum, volumul trebuie să fie folosit cu încă alte instrumente de lucru pe masă, dar este cel mai complet dintre ele. Un hiperexigent ar obiecta şi că numai rareori editorul dă indicaţii privind starea papirusului (astfel, la p. 252, fr. *243* P. Petrie I 4 (1) sau *244* P. Hibeh 5), iar la partea de μονόστιχοι (p. 333—336) nu se reproduce nici un text, făcîndu-se trimiterea la ediţia Jaekel.

În final, cîteva sugestii: 1. La setul de date atît de utile şi complete pus în fruntea fiecărui fragment, autorul ar fi putut adăuga — şi acest lucru e important mai ales în cazul în care nu se dă textul — numărul de versuri pe care-l conţine fragmentul, eventual şi specificaţia: atîtea versuri lizibile, atîtea parţial lizibile, atîtea ilizibile, atîtea păstrate în anumite urme. 2. Pe baza unor lucrări ca cea de faţă s-ar putea stabili o evidenţă a noutăţilor apărute pe papiri la fiecare descoperire menandreică. 3. Acum, după editarea lucrării lui Austin, pentru a veni în ajutorul editorilor, filologilor, studenţilor, se simte nevoia întocmirii unui dicţionar de concordanţe pentru comedia veche, nouă sau cel puţin pentru un autor, de pildă Aristofan sau Menandru, aşa cum există pentru Homer.

Aşadar, noutatea lucrării lui Austin stă în aceea că: — a adunat pentru prima dată tot ce s-a găsit pe papiri în materie de comedie greacă (deşi nu a reprodus toate textele, dar la asemenea volum era singura soluţie); — le-a dat o numerotare unitară; — a alcătuit un fel de „fişă personală" a fiecărui fragment, aşezată la început — a înlesnit consultarea acestei lucrări, comparaţia în interiorul ei şi compararea cu alte lucrări complementare prin indici de o valoare incontestabilă.

Totuşi, Austin subsumează şi acest volum unei viziuni de ansamblu. În prefaţa la *Indices Graeci* (p. 385, cf. *praef.* p. X) se anunţă intenţia autorului de a pregăti, la o dată în viitor, un *Lexicon Comicum Graecum, ad totam Comoediam Graecam spectans.* Se va umple astfel o lacună gravă, depăşindu-se indicele lui Iacobi, vechi de peste un secol Dar nici el nu reprezintă decît volumul al IX-lea şi ultimul dintr-un proiect grandios — întreprindere ambiţioasă. După cum se spune în prefaţă (p. X), Colin Austin împreună cu Rudolf Kassel vor edita întreaga comedie greacă într-un singur corpus, intitulat *Poetae Comici Graeci*, unde se vor cuprinde — şi aceasta e noutatea — toţi comicii greci, inclusiv comediografii din Sicilia şi Magna Graecia, mimii, phlyacii şi alţi poeţi din epoca elenistică şi romană, aşezaţi în ordine alfabetică în 9 volume: vol. I: *Prolegomena, Testimonia de Comoedia, Fasti, Didascaliae*; II: *Alexis, Antiphanes* etc.; III: *Aristophanis fabulae undecim*; IV: *Aristophanis fragmenta, Cratinus* etc.; V: *Diphilus, Epicharmus, Eupolis* etc.; VI: *Menander*; VII: *Pherecrates, Philemo, Plato Comicus, Sophron* etc.; VIII: *Adespota*; IX: *Indices, Lexicon Comicum Graecum.* Obiecţia noastră de fond va cădea atunci cînd volumele uriaşului corpus vor include şi fragmentele păstrate în tradiţia indirectă, iar textele vor fi reproduse în întregime. Însăşi această activitate filologică se înscrie unui curent de inventariere globală a patrimoniului de text clasic pe plan internaţional. În acelaşi curent intră, desigur, şi *Adespota nuper reperta*, pe care şi-au propus să le editeze C. Corbato şi elevii săi din Triest (v. *praef.*, p. IX).

Acum vedem mai clar: Austin a procedat cu înţelepciune atunci cînd a pornit de la ediţii filologice pentru o operă (*Aspis, Samia*), un autor (Euripide — fragmentele papiracee), un sector de investigaţie (*Fragmenta Comicorum Graecorum in papyris reperta*), dar ţintind în final o operă de cuprindere a unui întreg domeniu de care, dacă va fi dusă la bun sfîrşit, numele său va fi legat pentru totdeauna.

Unei culegeri de proporţiile celei pe care o discutăm, atît de pretenţioasă ca realizare grafică, îi erau inerente măcar cîteva scăpări tipografice. Am notat: la p. XVIII: Bulletino; pypyris; p. XX: gesamte; p. 114 (*app. crit.*): descried; în partea de sus a paginilor 173—179, numărul fragmentului 164 din Men. Κόλαξ, apare greşit ca *163*; numărul paginii 196 e inversat: *169*; p. 318: *n* allem. Cu toate acestea, FCG e apărută în condiţii grafice excepţionale, cu greşeli de tipar minime.

www.cimec.ro

Plină de noutăţi şi uşor de consultat, lucrarea se recomandă de la sine ca un instrument de lucru de prim ordin.

Constant Georgescu

ARCHIMÈDE, Tome III. *Des corps flottants, Stomachion, La méthode. Le livre des lemmes, Le problème des bœufs.* — Tome IV. *Commentaires d'Eutoctus et fragments.* Texte établi et traduit par Charles MUGLER. Paris, Les Belles Lettres, 1971, 1972, [X] + 180[—184] şi [VIII] + 223[—226] p. în majoritate duble. (Collection des Universités de France)

Cel mai întins text din al treilea volum al operelor Siracuzanului este *Despre corpurile plutitoare* (Περὶ τῶν ὀχουμένων, în două cărţi), al cărui original e cunoscut doar din 1899, cînd a fost descoperit palimpsestul de la Ierusalim. Versiunea greacă a tratatului are însă nu mai puţin de opt lacune, pentru a căror completare Mugler recurge la traducerea latină din 1269 a lui Guillaume de Moerbeke: pasajele latineşti sînt uneori de mică întindere (în jur de zece rînduri), alteori însă de proporţii mari (de exemplu în cartea a doua, de la p. 29, rîndul 6, pînă la p. 36, r. 7, sau, în aceeaşi carte, de la p. 53, r. 3, la p. 57, r. 16; amănunte despre tradiţia acestui text, ca şi a altor două din volum, am dat în publicaţia noastră din 1973, p. 234 şi 236).

Studiind legile staticii fluidelor şi condiţiile de echilibru ale solidelor cufundate într-un fluid sau plutind pe el, Περὶ τῶν ὀχουμένων este lucrarea în care Arhimede se apropie cel mai mult de fizica teoretică. Dar demonstraţiile teoretice fuseseră verificate experimental de el, chiar dacă ne-am gîndi numai la faimoasa „baie a lui Arhimede" (legenda e relatată de Vitruviu, în prefaţa cărţii a noua, paragrafele 14—23 ale traducerii româneşti, 1964, p. 363), cînd savantul ar fi „intuit" principiul fundamental al hidrostaticii. Editorul scoate foarte bine în evidenţă (p. 3—4) cele două puncte diferite de vedere ale lui Arhimede: în cartea a doua, el presupune ca paralele liniile drepte după care corpurile — şi, în particular, porţiunile de lichid — îşi exercită presiunea, propoziţie valabilă numai pentru corpuri de dimensiuni reduse, la scara omului; dar propoziţia 2 din cartea I (ca de altfel toată prima carte) se referă la corpuri ale căror verticale converg în centrul Pămîntului: e vorba deci de corpuri de dimensiuni mari, la scara planetei. Citez începutul propoziţiei (p. 7, r. 12—14; textul lui G. de Moerbeke): *omnis humidi consistentis ita, ut maneat inmotum, superficies habebit figuram sperae habentis centrum idem cum terra.* Afirmaţia, dedusă din ipoteza convergenţei verticalelor, că suprafaţa unui lichid în stare de echilibru are formă sferică este cea dintîi — şi, vreme de veacuri, singura — tentativă de a explica printr-un raţionament matematic observaţia curburii mării, observaţie familiară locuitorilor de pe ţărmurile Mediteranei. Cu un secol înainte, Aristotel propusese o explicaţie lipsită de rigoare matematică, iar la publicarea cărţii lui Arhimede această propoziţie a trezit proteste, chiar şi din partea lui Eratostene: teroarea care a cuprins bovinele după teorema lui Pitagora n-a rămas unică în istoria ştiinţei. Astăzi, propoziţia lui Arhimede e socotită drept una din temeliile fizicii şi ale ştiinţelor naturii, iar geologia modernă o utilizează la explicarea formei straturilor sedimentare.

Întorcîndu-ne la punctul de vedere filologic, semnalez întîi ortografia latină a lui Guillaume de Moerbeke: *spera* e *sphaera*, apoi *periferia*, *emiolia* (dar *hemiolium* la p. 33, r. 28), *aequedistantes* (dar *aequidistanter* la p. 30, r. 24) etc. În textul grecesc, atît aici cît şi în restul volumului, regăsim cunoscutele inconsecvenţe în redarea formelor dorice, ca σχῆμα (p. 8, r. 19; etc.), dar σχαμάτων, σχάμασι, σχάματος pe aceeaşi pagină (70) cu σχημάτων, σχήματι, σχήμασι, σχήματα... La p. 11, r. 12, στερῶν trebuie corectat în στερεῶν (cf. p. 9, r. 5; p. 13, r. 12); la p. 49, r. 15, ΑΒΛ trebuie schimbat în ΑΒΔ.

Al doilea text din volum e opusculul Στομάχιον, în care se aplică analiza geometrică la un joc de răbdare constînd în „pavarea" unei plăci pătrate sau dreptunghiulare cu 14 lamele de fildeş, de forme triunghiulare ori poligonale. Jocul nu e creat de Arhimede, dar el a încercat să-l ridice la rangul de problemă, postulînd ca suprafeţele lamelelor să fie unele multiplele altora. Textul e păstrat fragmentar, prima parte (în greceşte) provenind din palimpsestul de la Ierusalim, iar al doilea fragment reprezentînd o traducere arabă, retradusă în germană de orientalistul H. Suter *(Syntemachion)!* în 1899. Mugler dă textul grec (şi el cu numeroase lacune) şi versiunea germană a traducerii arabe, însoţindu-le, firesc, de traducerea franceză.

Din Περὶ τῶν μηχανικῶν θεωρημάτων πρὸς Ἐρατοσθένην ἔφοδος ni s-au transmis — tot în palimpsestul de la Ierusalim, uneori într-o stare jalnică, îndeosebi spre sfîrşit, unde paginile seamănă mai mult a ediţie de papirus, cu litere, silabe ori cuvinte izolate care se iţesc din

www.cimec.ro